

به نام خدا

طرح مستند

"طایر قدسی"

(ریشه ها و سیر تحول مرثیه سرائی و مرثیه خوانی اصیل در منطقه آذربایجان)

تعداد: ۵ قسمت ۳۰ دقیقه ای

مدت کل: ۱۵۰ دقیقه

طراح: حسن قهرمانی

به نام خدا

طرح مستند

"طایر قدسی"

تعداد: ۵ قسمت ۳۰ دقیقه ای مدت کل: ۱۵۰ دقیقه

نویسنده: حسن قهرمانی

موضوع کلی:

در آغاز دوران صفوی و بعد از به رسمیت در آمدن مذهب شیعه در ایران توسط شاه اسماعیل صفوی یکی از اقدامات وی که شاعر بلند آوازه ای نیز به شمار می رفت ، اشاعه فرهنگ شیعی در مناطق مختلف حکومتی خود و در زمینه ادبیات و بخصوص ادبیات عاشورایی و مرثیه خوانی با استفاده از عاشیق ها (خواننده و نوازندگانی که بصورت انفرادی اجرای موسیقی شعر می کنند) بود . این افراد اشعار دینی و مذهبی بخصوص دلاوری های امامان شیعه را به همراه موسیقی به مردم آن زمان ارائه می کردند . شاه اسماعیل صفوی از اولین اشخاصی بوده که موسیقی مقامی و مرثیه به زبان آذری را به هم پیوند داده و با استفاده از علم موسیقایی و قواعد موسیقی کلاسیک حرکتی را در مرثیه خوانی و مرثیه سرایی توسط بزرگان این هنر بنا نهاد. و هنر عظیم مرثیه خوانی با قاعده و اصول موسیقایی در فرهنگ عاشورائی شکل گرفت به طوری که این قواعد به صورت جدی در تعزیه ها و مداحی های آن زمان اجرا شد و اساتیدی از هنر موسیقی این سرزمین مشغول آموزش این قواعد به دانش آموزان این هنر شدند. و اشعار مورد نیاز این افراد توسط شاعران بزرگ و چیره دستی سروده شدند که به تمامی این قواعد و ساختار مرثیه سرایی اشراف داشتند

و همیشه سعی در تکمیل این اشعار و رساندن آن به دست مرثیه خوانان بودند. مرثیه سرائی و مرثیه خوانی از فرهنگهای اصیل و ماندگار مردم منطقه آذربایجان خصوصا اردبیل به حساب می آید که به نوعی خواستگاه آن شهر اردبیل است و به همین دلیل هم اکنون نیز، مرثیه سرایان و مرثیه خوانان اردبیل جایگاه ویژه ای در فرهنگ عزاداری عاشورائی در ایران و خصوصا در منطقه آذربایجان دارند. ریشه های تاریخی فرهنگ مداحی را می توان در تاریخ و زندگی مردمان این منطقه جستجو کرد. در این فیلم به ریشه های تاریخی و سبک های مداحی اصیل آذربایجان، همچنین مکتب خانه میرزا عزیز را به عنوان یکی از مکتب خانه های آموزشی برای این هنر اصیل در اردبیل که شاگردان به نام و مداحانی بزرگ زیادی را در این عرصه تربیت داده را به مخاطب معرفی خواهد کرد و چگونگی و اصول آموزش های این نوع مداحی و مرثیه سرائی را خواهیم دید و به گذشته این هنر الهی خواهیم پرداخت.

ایده طرح:

در این فیلم می خواهیم بگوئیم که مرثیه خوانی و مرثیه سرائی در منطقه آذربایجان دارای قدمت و ریشه تاریخی بسیاری است. این هنر اصیل و مردمی دارای قابلیت و شیوه اجرای بسیار دقیق و علمی و موسیقائی بوده که علاوه بر اعتقادات و دلبستگی های مردم منطقه به ائمه معصومین، نحوه گستره این هنر اصیل و سنتی در جغرافیای منطقه و جایگاه ویژه آن باعث ماندگاری این هنر اصیل ایرانی اسلامی بوده است. در این مستند می خواهیم با نگاه به ریشه تاریخی مرثیه اصیل آذربایجان در ادوار مختلف تاریخی تا به امروز، اصالت آن را به تصویر بکشیم. در این فیلم با نگاه به گذشته تاریخی این هنر و پرداختن به مکتب خانه میرزا عزیز که یکی از پایگاه های آموزش مرثیه بوده و همچنین بررسی و تحلیل عناصر اصلی مرثیه در منطقه آذربایجان (شعر و موسیقی) در ایام محرم خواهیم پرداخت. این فیلم برای شناساندن بزرگان و اساتید این هنر و تنها باز ماندگان آن در بازگشت و هویت سازی معنوی در این هنر را دنبال خواهد کرد.

موارد مورد نیاز به تحقیق و پژوهش در مورد این پروژه

این رویداد تاریخی در کمتر اسناد تاریخی به ثبت رسیده است و تنها سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر روایت شده است. این مسئله نیاز به تحقیق و پژوهش در مباحث زیر را می طلبد.

۱- شکل گیری مرثیه آذربایجان و سیر تاریخی در این هنر

۲- مرثیه آذربایجان از دوره صفویه تا به امروز

۳- شیوه های مداحی در اردبیل و آذربایجان از گذشته تا به حال و شرایط موجود این هنر اصیل و ارزشی

۳- تاثیرات مداحی بر موسیقی ایرانی و مخصوصا موسیقی سنتی آذربایجان با توجه به مشترکات فرهنگی دو کشور در دوره های مختلف تاریخی تا به امروز و تاثیرات این هنر اصیل در آن سوی مرزها

۴- مرثیه سرایان و مرثیه خوانان صاحب سبک در آذربایجان و تاثیرات این هنر الهی در موسیقی ایران و آذربایجان

۵- موسیقی های نوائی و اشعار منطقه ای و بومی (بایاتی لار و اوخشا مالار) در شکل گیری مداحی قبل از دوره صفویه

۶- تاثیرات مکتب خانه میرزا عزیز و شخصیت میرزا عزیز در مداحی اصیل آذربایجان و معرفی مشاهیر این هنر در آذربایجان (اردبیل)

منابع مورد استفاده در این فیلم

اردبیل در گذرگاه تاریخ نوشته بابا صفری

تاریخ موسیقی آذربایجان. نوشته خان شنوسکی

تاریخ صفویه (تاریخ کامل رویدادهای سیاسی، اجتماعی و مذهبی در دوران صفویه، از شکل گیری به دست شاه اسماعیل صفوی، تا براندازی این سلسله به دست افغان ها.) نوشته استاد امیر حسین خنجی.

تاملی بر موسیقی در عصر صفویه نوشته : کاوه خورابه

تکنیک های مداحی نوشته : روح الله بیطرفان

ردیف ها و گوشه های موسیقی (آواز) ایرانی : عبدالله خان دوامی

ردیف ها و گوشه های موسیقی (آواز) ایرانی: میرزا عبدالله فراهانی

ادبیات مکتب خانه ای در ایران نوشته: دکتر حسن ذالفقاری و دکتر محبوبه حیدری

تاریخ مکتب خانه ها و مدارس نوین نوشته : دکتر محمد مهدی شیر محمدی

تاریخ و فرهنگ ایران (از آغاز تا عصر حاضر) نوشته : دکتر عیسی صدیق

شیوه اجرا:

این فیلم در گونه مستند توضیحی نمایشی در شیوه روایتی دانای کل خواهد بود. استفاد از عکس فیلم و فایل های صوتی از مداحان بزرگ آذربایجان و پرورش یافته گان مکتب میرزا عزیز و اسناد به جامانده از این اتفاق به صورت آرشیو خواهیم دید . در مورد مکتب میرزا عزیز بازسازی بخش های از مکتب خانه میرزا عزیز و نوع آموزش در آن به اسناد اسناد و صحبت های افرادی که آنجا بوده اند برای ایجاد فضای مناسب برای درک مخاطب را خواهیم دید . گفتگو با بزرگان این هنر در ایران ، منطقه آذربایجان و کسانی که در مکتب میرزا عزیز بوده اند و حضور ایشان را درک کرده اند و بررسی علمی این هنر توسط کارشناسان موسیقی و بزرگان موسیقی ایران و کشور آذربایجان که به نوعی موسیقی این کشور تحت تاثیر غیر مستقیم این هنر در دوره هائی بوده است هم بخشی از فیلم را تشکیل خواهد داد. (فیلمبرداری این فیلم در اردبیل ، تهران، و کشور آذربایجان خواهد بود)

خلاصه ای از قسمت های طراحی شده

قسمت اول (خلاصه)

در این قسمت، فیلم با تصاویری از مراسم تشییع جنازه سلیم موذن زاده اردبیلی با استقبال مردم و وداع با پیکر او با نوای مداحی "زینب زینب" در اردبیل آغاز می شود در ادامه با گفتار متن به ریشه اصلی مداحی و مرثیه سرایی در دنیا و ایران و فرهنگ ایرانی و اسلامی پرداخته با صحبت های بزرگان مداحی و موسیقی در مورد ریشه های این هنر در تاریخ و فرهنگ این سرزمین مخصوصاً منطقه آذربایجان را خواهیم دید .

گفتار متن فیلم در مورد ریشه یابی و تاریخچه این هنر اصیل و مردمی که تلفیقی از شعر و موسیقی می باشد خواهیم شنید

با شنیدن نوای محلی اوخشا مالار به عنوان یک هنر بومی منطقه آذربایجان و اردبیل و معرفی آن به مخاطب به عنوان زمینه ساز مرثیه آذربایجان . با صحبت های بزرگان هنر موسیقی و جامعه شناختی موسیقی در بحث فرهنگ و هنر در مورد ریشه تاریخی این هنر (مداحی) که از نواهای محلی اوخشا مالار با قدمتی چندین صد ساله شروع می شود را می بینیم و می شنویم .

گفتار متن در مورد تاریخچه این بخش با ارائه اسناد و مدارک و اطلاعات مکتوب و موجود در این رابطه را خواهیم شنید و دید

پرداختن به نقش صفویه در شکل گیری مرثیه آذربایجان با شیخ صفی اردبیلی و تاثیرات شاه اسماعیل صفوی در این باره در اشعار و موسیقی این نوع مرثیه را خواهیم دید . حضور شعرای آئینی و مرثیه ای در این دوره و رونق گرفتن شعر مرثیه در دوره صفویه را معرفی کرده و توضیح در مورد دوره صفویه که اوج شکل گیری مرثیه خوانی و مرثیه سرایی است با صحبت و گفتگو اساتید و محققان این بخش به چگونگی شکل گیری این هنر در این دوره می پردازیم و با پرداختن به این نکته که در آن زمان اوخشا مالار و اشعار موجود در آن جای خود را با توجه به وضعیت شعر و شاعری در دوره صفویه، به اشعار عرفانی و مداحی اهل بیت داده و با دستور شاه اسماعیل صفوی با همراهی موسیقی عاشیقی تلفیق شده و در مجالس و عزاداری های آن زمان اجرا می شود که اوج شکل گیری مداحی اصیل در منطقه آذربایجان را تشکیل می دهد.

قسمت دوم (خلاصه)

با تصاویری از بقعه شیخ صفوی در اردبیل و پرداختن به چگونگی شکل گیری هنر مرثیه (شعر و موسیقی) با همراهی موسیقی عاشیقی با ارائه نوعی محسوس از این نوع مداحی (تلفیق شعر و موسیقی توسط عاشیقلار) با نشان دادن این رویه در مرثیه آذربایجان در زندگی عاشیق های امروزی و بازسازی بخشی از آن ، همراه با اسناد و صحبت های بزرگان موسیقی عاشیقی و مرثیه را ادامه خواهیم داد .

با صحبت های بزرگان موسیقی و مداحی وسیر تکاملی این هنر در دوره صفویه و رسیدن به شعرا و عاشیق های بزرگ آذربایجان که مسیر حرکتی امروزی مرثیه در آذربایجان و اردبیل را پایه گذاری کرده اند

بررسی مرثیه آذربایجان در دوره قاجاریه و اوج شکوفائی و شکل گیری آن در این دوره با ظهور مراسمات مذهبی و مرثیه در تکیه دولت و حضور شخصی به نام آلاپالاز اوغلو در آذربایجان که شکل و قانون موسیقایی مرثیه اصیل در آذربایجان را طراحی و پایه گذاری کرد .

گفتار متن همراه با صحبت ، در مورد آلاپالاز اوغلو و قدرت و مهاردت او در موسیقی و ردیف های موسیقی ایرانی و چگونگی تاثیر گذاری آن در مداحی اردبیل را به همراه معرفی اساتید و مداحانیکه در این دوره در مداحی و رثیه سرائی آذربایجان و بخصوص اردبیل تاثیر گذار بوده اند با استفاده از اسناد و آرشیو موجود خواهیم دید

گفتار متن همراه با صحبت ، در مورد تاریخچه آموزش در ایران و اردبیل و شروع کار مکتب خانه ها را خواهیم دید و با نشان دادن عکس و اسناد به جا مانده از این دوران در اردبیل و ایران با گفتار متن به دوره قاجاریه و شروع کار مکتب خانه ها در اردبیل می رسیم . در اردبیل هم مکتب خانه هائی شکل می گیرند که در امر آموزش فعالیت می کنند و اما یک مکتب خانه در اردبیل علاوه بر آموزش درسی به آموزش مداحی هم می پردازد. با همراهی آلاپالاز اوغلو و میرزا عزیز که مکتب دار این مکتب خانه بوده است .

با بازسازی صحنه هائی از فعالیت مکتب خانه میرزا عزیز و چگونگی آموزش مرثیه سرائی و مرثیه خوانی توسط او و آلاپالاز اوغلو و شاگردانش در پرورش نسلی در مکتب خانه میرزا عزیز را نشان می دهیم.

این بخش با تصاویری باز سازی شده از آموزش در مکتب خانه میرزا عزیز به پایان می رسد

قسمت سوم (خلاصه)

با تصاویری از مکتب خانه میرزا عزیز همراه با یک مرثیه خوانی از بزرگان این هنر در اردبیل به فضای امروز اردبیل می رویم. معرفی مداحان مشهور اردبیل در این دوره و صحبت با آخرین بازمانده پرورش یافته در مکتب میرزا عزیز و شنیدن سخنان بزرگانی که غیر مستقیم پرورش یافته این مکتب خانه و آموزش های آن بوده اند از جمله سلیم موذن زاده اردبیلی و حاج محمد باقر تمدنی تاج الشعرا یحیوی، عسگر شاهی و ....

گفتار متن و صحبت در مورد افراد تربیت یافته مکتب خانه میرزا عزیز به معرفی آنها در هنر مرثیه خوانی و مرثیه سرایی در ایران و خارج از ایران که تحت تاثیر آموزش و مداحی های بزرگان این هنر در ایران بودند. از جمله صحبت های استاد مراتب معروف به دره التاج ، مهلت مسلم اوا و عالیم قاسم اوا، پروفیسور شاهین فاضل، استاد عسگر شاهی و استاد مرحوم شفیع خلیل زاده در این باره می پردازیم. این بخش با تصاویری از این بزرگان و صحبت و گفتار متن در مورد شاخصه های هنر مداحی و مرثیه سرایی این افراد خواهد بود.

باشنیدن مرثیه ای از سلیم موذن زاده اردبیل و تصاویر مربوط به او، با گفتار متن او را به عنوان یکی از شناخته ترین این افراد در بین ملت های مسلمان و شیعی در مورد مداحی اصیل آذربایجان و یکی از نمونه های تربیت یافته مکتب خانه میرزا عزیز معرفی می کنیم .

با شنیدن مرثیه ای از محمد باقر تمدنی به معرفی او و شنیدن صحبت هایش در مورد آموزش هایی که از پدرش در مداحی یاد گرفته است. و به نوعی خودش را آخرین بازمانده آموزش های مرثیه ای میرزا عزیز بر اساس ردیف ها و گوشه های موسیقی ایرانی میداند.

با معرفی آقایی عبدالله وطن دوست به عنوان یکی از ردیف دان های موسیقی ایرانی برای بررسی علمی و موسیقایی آثار سلیم موذن زاده و محمد باقر تمدنی و دیگر مداحان صاحب علم و قانون موسیقایی در مرثیه خوانی اردبیل (محمد باقر منصوری، شهروز حبیبی و....) ، به سراغ او می رویم .

صحبت های عبدالله وطن دوست در مورد شکل و شیوه مداحی آذربایجان به همراه آقای بهالدین خراسانی و استاد احمد مراتب را خواهیم دید . (شکل و شیوه اجرای موسیقی مرثیه و تفاوت های آن با آواز در موسیقی ایرانی و ارتباط موسیقایی این دو مقوله با هم را خواهیم دید . تاکید با این که حتما باید هر مداحی استادی در بحث ردیف ها و گوشه های موسیقی باید داشته باشد تا بتواند درست و در قالب علمی مرثیه خوانی کند)

با پخش بخش هایی از مرثیه خوانی سلیم موذن زاده و حاج باقر تمدنی صحبت های متخصصین و مرثیه خوانان برجسته آذربایجان و خود سلیم موذن زاده و محمد باقر تمدنی در این باره و اساتیدی که داشته اند .

این بخش با تصاویری از گوش دادن اساتید ایرانی و آذربایجانی موسیقی به مداحی سلیم موذن زاده و محمد باقر تمدنی و عکس العمل های آنها پایان می گیرد.

قسمت چهارم (خلاصه)

در این قسمت با پرداختن به موقعیت شعر و موسیقی در مرثیه اردبیل و استفاده از فضاهای مرثیه خوانی و مرثیه سرائی در تربیت هنرمندان مرثیه خوان و مرثیه سرا (هیئت های حسینی در اردبیل) و با حضور اساتید موسیقی (استاد احمد مراتب ، استاد بهالدین خراسانی ، استاد عبدالله وطن دوست و ...) با پخش شاهکارهائی از آخرین بازماندگان مداحی سنتی آذربایجان، نوع و شکل و موارد موسیقائی مرثیه خوانی و مرثیه سرائی در اردبیل با تکیه بر آثار حسنقلی داوودی ، صادق غلامین ، سلیم موذن زاده اردبیلی و محمد باقر تمدنی ، شهروز حبیبی و محمد باقر منصوری و در شعر، استاد تاج الشعرا یحوی ، بیضاء اردبیلی ، انور اردبیلی ، منزوی اردبیل و تعدادی از شعرای آئینی منطقه آذربایجان ....) توسط اساتید شعر و موسیقی ایرانی و آذربایجانی (مورد بررسی و تحلیل شعری و موسیقائی قرار می گیرد. پرداختن به مرثیه هائی که در ردیف ها و گوشه های و در قالب دستگاه های موسیقی ایرانی در این هنر مورد استفاده قرار گرفته با تحلیلی و بررسی فنی به مخاطب ارایه خواهد شد. آشنائی مخاطب با شیوه اجرا و ریشه موسیقایی قطعات ماندگار و خاطره ساز و در جریان ، بین عموم مردم در مراسم ایام محرم اردبیل اجرا شده را خواهیم داشت .

با حضور در کشور جمهوری آذربایجان و بررسی ریشه های موسیقی مقام آذربایجان، تاثیر مرثیه خوانی و مرثیه سرائی اردبیل بر موسیقی آذربایجان از زبان اساتید تخصصی موسیقی (ایران و آذربایجان) بررسی و اسناد موجود در رابطه با این تاثیر گذاری را با گفتار متن و صحبت های تخصصی خواهیم دید و شنید.

قسمت پنجم (خلاصه)

این قسمت با تصاویری بازسازی شده از مکتب خانه میرزا عزیز شروع می شود . و باپخش مرثیه خوانی یکی از بزرگان مرثیه در اردبیل به سراغ فضای عزادار در محرم و قوانین خاص عزاداری در این روزها در اردبیل را با استفاده از تصاویر آرشیوی ، فیلم و عکس و اسناد مکتوب را خواهیم دید. در مداحی اصیل اردبیل و آذربایجان مداحان شرایط و رسم دیرینه ای را در عزاداری های محرم مراعات می کنند از جمله بحث دسته گردانی در روزهای محرم و مرثیه خوانی و مرثیه سرائی در طشت گذاری های شروع ماه محرم و مرثیه خوانی در بازار اردبیل که دارای قدمت و پیشینه چند صد ساله است . اجرای روشی خاص در مرثیه خوانی و مرثیه سرائی که در آن همه توانائی و تبحر شاعر و مرثیه خوان خود را در رقابت با سایر شعرا و مرثیه سرایان به رخ می کشد و این خود یکی از موارد جذابیت این هنر در بین مردم اردبیل و آذربایجان از لحاظ حسی و روانی بوده و باعث جذب مخاطب عام و خاص در آذربایجان و بخصوص اردبیل می شود .

با توجه به تاثیر اشعار درست در مداحی آذربایجان با گفتار متن به تشریح این موضوع پرداخته و با صحبت های بزرگان همراه خواهد شد و صحبت های مقام معظم رهبری در مورد شعر درست در مرثیه و مرثیه سرایان آذربایجان مخصوصا تاج الشعرا یحیوی را خواهیم دید . در ادامه با گفتار متن در مورد موسیقی و صدا در اجرا مداحی ، به اشعار مداحی در شیوه مداحی اصیل آذربایجان خواهیم پرداخت و این که اشعار هم به نوبه خود در راز ماندگاری این هنر بی تاثیر نبوده است . وجود شاعران برجسته که آنها هم در مکتب خانه میرزا عزیز پرورش یافته اند رامنرفی و نوع اشعار آنها را مورد بررسی قرار خواهیم داد. این بخش با ذکر مورد شعر و اجرای مداحی آن و تحلیل این آثار توسط اساتید ادبیات و شعر و موسیقی به همراه مداحان بزرگ و آخرین بازماندگان مکتب خانه میرزا عزیز . در این قسمت هم با بازسازی بخش هایی از فعالیت مکتب خانه میرزا عزیز در آموزش شعر مرثیه و مداحی، با تکیه بر مشاهدات افراد این مکتب خانه را خواهیم دید.

با تصاویری بازسازی شده از مکتب میرزا عزیز و در ادامه با صحبت های کارشناسان و محققین در مورد علت های نشر و ماندگاری این هنر شیعی تا به امروز و بررسی وضعیت موجود در مداحی منطقه و آسیب ها و تهدیدات این هنر اصیل و ارزشمند را خواهیم دید .

پرداختن به وضعیت فعلی در مرثیه سرائی اردبیل و آذربایجان و اقدامات صورت گرفته برای ادامه مسیر حرکتی این هنر در اردبیل و آذربایجان که با تاثیر نسل طلائی مرثیه اردبیل و آذربایجان و ظهور نسلی جدید را خواهیم دید . معرفی جوانان و نوجوانانی که می خواهند پا جای بزرگان این هنر در اردبیل و آذربایجان بگذارند و مسیر حرکت متعالی این هنر را هموارتر و متنوع تر بکنند

با تصاویر از مراسمات محرم و مرثیه خوانی در اردبیل با گفتار متن و طرح این سوال که لزوم توجه به این هنر شیعی و اصیل را در کجاها و چگونه باید جستجو کرد ؟ را با صحبت های متخصصین این هنر و با بررسی اجراهای جوانان و نوجوانان امروزی در ردیف ها و گوشه های موسیقی ایرانی را خواهیم دید . با مداحی بخشی از شاهکار های این هنر، فیلم پایان می گیرد.

پایان